

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Zwijgen over verzwijging. Een leemte in de wet ten spijt

Wansink, J.H.

Citation

Wansink, J. H. (2009). Zwijgen over verzwijging. Een leemte in de wet ten spijt. *Bw-Krant Jaarboek*, 25, 209-223. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/36708>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/36708>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

12 | Zwijgen over verzwijging. Een leemte in de wet ten spijt

J.H. Wansink

1 INLEIDING

Ook voor het verzekeringsrecht geldt dat de Hoge Raad veelvuldig toepassing geeft aan het bepaalde in artikel 81 RO: de cassatieklachten worden zonder motivering verworpen ‘nu deze niet nopen tot beantwoording van rechtsvragen in het belang van de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling’. In het merendeel van de gevallen roept dat vanuit een verzekeringsrechtelijk inhoudelijk perspectief geen vraagtekens op: toepassing van artikel 81 RO ligt zonder meer in de rede. Soms is dat echter anders en de inhoudelijke aandacht voor de onderliggende zaak wordt dan nog verder aangescherpt als ook de A-G de opvatting van de Hoge Raad kennelijk niet deelt en diens conclusie strekt tot verwerping van het beroep.

Een treffend voorbeeld in bovenbedoelde zin vormt het arrest van de Hoge Raad van 12 september 2008.¹ Daarin centraal staat een beroep op verzwijging ex artikel 251 K oud door een verzekeraar tegenover een Engelse vennootschap die ‘ter beurse’ – door tussenkomst van een makelaar in assurantiën – een brandverzekering had gesloten. Verzwegen was een aantal belastende feiten dat betrekking had op ‘het verleden’ van een van de twee grootaandeelhouders/bestuurders van de vennootschap, deels bestaande uit een aanzienlijk strafverleden, deels uit betrokkenheid bij een reeks van eerdere gevallen van brand- en inbraakschade met een zodanig ‘luchtje’ dat de daarin betrokken verzekeraars daarin aanleiding hadden gezien de bestaande verzekeringsrechtelijke relatie te verbreken. Zoals in de regel eigen is aan een ‘ter beurse’ gesloten verzekering was deze tot stand gekomen zonder de invulling van een vragenlijst.

Voor de kenners van het verzekeringsrecht wordt zonder twijfel al uit deze korte schets van de casus een aantal intrigerende (principiële) vraagpunten zichtbaar. Vraagpunten die ondanks de ruime literatuur en jurisprudentie over de verzwijgingproblematiek tot op heden weinig aandacht hebben gekregen en daarin zeker geen eenduidige beantwoording hebben gekregen. Daarom zal lezing van het arrest ook bij hen tenminste een gevoel van teleurstelling hebben gegeven dat de Hoge Raad de zaak op basis van artikel 81 RO heeft

■ J.H. Wansink is hoogleraar verzekeringsrecht, Universiteit Leiden.

1 HR 12 september 2008, *LJN* BD 6028, *RvdW* 2008, 843 (*Brampton/Allianz*).

afgedaan. Teleurstelling die lezing van de onvervalste ‘Spieriaanse’ conclusie voor het arrest alleen maar kan doen versterken.

2 FEITEN EN PROCEDUREVERLOOP

Alvorens op de onderscheiden vraagpunten uitvoerig in te gaan, eerst een korte schets van de feiten en het verloop van de procedure in feitelijke instantie.

Tussen partijen staat omtrent de positie van de grootaandeelhouder/bestuurders binnen de vennootschap en ‘het verleden’ van één van hen – aldus het arrest van het hof – het volgende vast:

- a. [Betrokkene 1] houdt vanaf 25 maart 1999 40% van de aandelen in B [de vennootschap] en had daadwerkelijk zeggenschap in deze vennootschap (...);
- b. de ten processe bedoelde opstellen vormden het enige actief van B;
- c. op deze opstellen is op 24 mei 1999 (...) ten behoeve van een vordering van ABN AMRO op [betrokkene 1] een hypotheek gevestigd;
- d. [Betrokkene 1] en [betrokkene 2] (broers) verbleven drie tot zes maanden per jaar in de ten processe bedoelde woning;
- e. [Betrokkene 1] is in het verleden bij de volgende schade betrokken geweest:
 - branden in 1987 en 1990 te Groningen. De Schiedamse was in beide gevallen de verzekeraar en is beide keren weliswaar tot uitkering overgegaan maar heeft [betrokkene 1] verzocht een andere verzekeraar te zoeken;
 - brand op 15 februari 1992 te Zuidhorn. Verzekeraar was Delta Lloyd. Er was verdenking van brandstichting;
 - brand op 27 juni 1993 te Eelde. Delta Lloyd was wederom de verzekeraar. In verband met deze kwestie zijn [betrokkene 1] en Delta Lloyd in een procedure verwickeld. Delta Lloyd heeft [betrokkene 1] te kennen gegeven hem niet meer als verzekerde te willen.
 - brand- en inbraak schade in februari 1994. Verzekeraar was Allianz. [Betrokkene 1] speelde ook in die zaak een rol.
- f. AMEV heeft in verband met een polisaanvraag door [betrokkene 2] en [betrokkene 1], [betrokkene 1] te kennen gegeven met hem geen zaken te willen doen;
- g. [Betrokkene 1] beschikt over een aanzienlijk strafverleden.

Zonder twijfel een niet geringe reeks van belastende feiten in deze – wat Spier noemt – onverkwikkelijke zaak, die bij hem kennelijk ook gevoelens van ergernis oproepen, getuige de navolgende toch wel opmerkelijke overweging met betrekking tot de vaststelling van de feiten:

‘Voor zover al juist zou zijn dat het Hof iets te gemakkelijk op basis van de gedingstukken bepaalde feiten heeft aangenomen, kan B daarbij geen garen spinnen nu het hier gaat om een partij die er niet voor terugschrikt in rechte kennelijk onwaarheden op te dissen.’

Bij het sluiten door B van de brandverzekering in juli 1999 op een woonhuis en inboedel te Sint Maarten worden de hiervoor onder a-g genoemde feiten niet medegedeeld. In oktober 1999 ontstaat brand in het woonhuis met als gevolg schade aan de woning en inboedel die de verzekeraar met een beroep op artikel 251 K oud weigert te vergoeden. Zowel de rechtbank als het Hof wijst de vordering van B tegen de verzekeraar af. Het Hof overweegt daartoe onder meer het volgende:

‘2.5.3 Uit deze omstandigheden (a tot en met c) kan worden afgeleid dat [betrokkene 1] als groot aandeelhouder van B en als bestuurder zodanige zeggenschap had in B dat hij het enige actief van deze vennootschap voor een privé schuld van hem met een hypothecair recht van ABN AMRO kon belasten.

Er bestond aldus een nauwe verwevenheid tussen [betrokkene 1] en B.

Voorts blijkt uit de onder d genoemde omstandigheid dat [betrokkene 1] bij (het gebruik van) het woonhuis een eigen belang had.

Het hof is van oordeel dat op grond van die omstandigheden voor de toepassing van artikel 251 WVK de wetenschap van [betrokkene 1] moet worden toegerekend aan B.

2.5.4 Uit het hiervoor onder 2.5.2.e overwogene blijkt dat drie verzekeringsmaatschappijen – De Schiedamse, Delta Lloyd en AMEV – [betrokkene 1], naar aanleiding van schadegevallen, te kennen hebben gegeven hem niet (meer) als verzekerde te willen.

Door het verzwijgen door B voor Allianz dat verschillende verzekeraars [betrokkene 1] niet (meer) als verzekerde (lees:) wilden, heeft B Allianz opzettelijk misleid. B heeft zich aldus een verzekering verschaft die Allianz niet zou hebben gesloten, indien zij van die feiten op de hoogte was geweest.

Het gevolg daarvan is dat het beroep van Allianz op nietigheid van de overeenkomst op grond van artikel 251 WvK slaagt.’

In cassatie verwerpt de Hoge Raad het beroep van B en wel – zoals al gezegd – op basis van artikel 81 RO.

3 COMMENTAAR

Zoals hierboven al aangegeven roept lezing van de zaak een aantal (princiële) vraagpunten op, zoals daar zijn:

- 1 Is er in beginsel een spontane mededelingsplicht voor de aspirant-verzekeringnemer ten aanzien van feiten waarnaar niet is gevraagd indien de verzekering niet op de grondslag van een door de verzekeraar opgestelde vragenlijst wordt gesloten? Zo ja, welke eisen moeten daaraan worden gesteld en welke betekenis komt in dat kader toe aan het opzet tot misleiden van de verzekeraar aan de zijde van de verzekeringnemer?
- 2 Geldt voor de spontane mededelingsplicht als bedoeld onder 1 een bijzonder regiem als het gaat om feiten die een ander dan de verzekeringnemer betreffen?

- 3 Rechtvaardigen de omstandigheden van het voorliggende geval vereenzelviging van de rechtspersoon met de grootaandeelhouder/bestuurder in de zin van de jurisprudentie van de Hoge Raad bij het sluiten van een verzekering door een rechtspersoon?
- 4 Geldt de spontane mededelingsplicht voor de verzekeringnemer ook ten aanzien van feiten omtrent een strafrechtelijk verleden waarvan hij zich ten volle bewust is dat de verzekeraar bij kennis van deze feiten geen verzekering zou sluiten of deze niet onder dezelfde voorwaarden zou sluiten (opzet tot misleiden), dus ondanks het feit dat de verzekeraar daaromtrent niet uitdrukkelijk in niet voor misverstand vatbare termen een vraag heeft gesteld overeenkomstig het bepaalde in artikel 7:928 lid 5 BW?

Het ligt in de rede bij de behandeling van bedoelde vraagpunten mede het thans geldende recht in titel 7.17 BW in ogenschouw te nemen, ook al was op grond van artikel 221 lid 1 Ow NBW de oude regeling in artikel 251 K op de voorliggende zaak van toepassing.

- 3.1 Is er in beginsel een spontane mededelingsplicht voor de aspirant-verzekeringnemer ten aanzien van feiten waarnaar niet is gevraagd indien de verzekering niet op de grondslag van een door de verzekeraar opgestelde vragenlijst wordt gesloten?

Voorop gesteld zij dat de hier aan de orde gestelde vraag niet ziet op de situatie die centraal staat in artikel 7:928 lid 6 BW. Bepalend is daar dat – anders dan hier – wel een vragenlijst bij het sluiten van de verzekering aan de orde is en in het verlengde daarvan een *aanvullende* spontane mededelingsplicht in de ban wordt gedaan. Dat betekent dat voor de beantwoording van de vraag voor het geldende recht in eerste instantie moet worden teruggevallen op de basisregel als verwoord in het eerste lid van artikel 7:928 BW: een mededelingsplicht met betrekking tot alle feiten die de verzekeringnemer kent of behoort te kennen en waarvan, naar hij weet of behoort te begrijpen, de beslissing van de verzekeraar, of, en zo ja, op welke voorwaarden, hij de verzekering zal willen sluiten, afhangt of *kan* afhangen. Daarin besloten ligt de hantering van het zogenaamde ruime kenbaarheidsvereiste. Ruim in die zin dat voor een geslaagd beroep op verzwijging reeds voldoende is dat de verzekeringnemer tenminste heeft moeten begrijpen dat het betreffende feit van belang kon zijn voor de risicobeoordeling.

Steun verdient de opvatting dat dit wel in het kader van het sluiten van een verzekering op basis van een vragenlijst gerechtvaardigd is, maar in beginsel niet in situaties waarin het invullen van een dergelijke lijst niet (of

niet meer) sprake is.² De achterliggende gedachte is immers dat met het gebruik van een vragenlijst de verzekeraar aan de verzekeringnemer kenbaar maakt dat hij kan volstaan met het beantwoorden van de vragenlijst. Die gedachte komt ook met zoveel woorden tot uitdrukking in de MvT 1986: de verzekeraar geeft met de vragenlijst te kennen dat de in de lijst bevroegde feiten voor hem van belang zijn, maar de lijst suggereert ook dat andere feiten hem niet interesseren.³ Die 'suggererende' werking ontbreekt mijns inziens in gevallen zoals hier aan de orde.

Het ligt in de rede hier ook voor het thans geldende recht aansluiting te zoeken bij het oude recht en wel het afgehakte duim-arrest van de Hoge Raad van 8 juni 1962,⁴ waarnaar ook Spier in zijn conclusie verwijst. Daarin hanteert de Hoge Raad het zogenaamde strikte kenbaarheidsvereiste, hetgeen leidt tot de navolgende regel: een beroep op de verzwijging van omstandigheden, waarnaar de verzekeraar niet heeft gevraagd, is slechts toelaatbaar als het gaat om feiten waarvan de verzekerde heeft geweten, dan wel heeft behoeven te begrijpen dat de verzekeraar bij mededeling daarvan de verzekering niet of niet onder dezelfde voorwaarden *zou willen sluiten*.

Verzekering ter beurze

In de voorliggende casus gaat het evenwel om een verzekering die door tussenkomst van een professionele makelaar 'ter beurze' is gesloten, dat wil zeggen een professionele ('beurs') makelaar biedt namens de aspirant-verzekeringnemer het te verzekeren risico ter verzekering aan verzekeraar(s) aan op door de makelaar op te stellen voorwaarden, dan wel op de voorwaarden van een zogenaamde beurspolis.⁵ De zinsnede 'ter beurze' stamt uit de tijd dat voor het sluiten van commerciële polissen (doorgaans, maar niet uitsluitend in coassurantie) twee assurantiebeurzen bestonden, te weten in Rotterdam en Amsterdam, waar verzekeringsmakelaars en assuradeuren elkaar ontmoetten om te onderhandelen over premies en (bijzondere) voorwaarden voor te sluiten verzekeringen als ook om overleg te hebben over de afwikkeling van schaden, gevallen op aldaar gesloten verzekeringen. Een circuit van 'professionals' die elkaar kenden en voor wiens handelen mede ook ter beurze gegroeide gewoonten en opvattingen een wezenlijke leiddraad vormden. Dat circuit met de daaraan verbonden interne gewoonten en opvattingen bestaat nog steeds, ook al zijn beide beurzen in 2004 als 'fysieke' ontmoetingsplaats gesloten.

Brede steun heeft de opvatting dat die wijze van verzekeren impliceert dat de verzekeraar er in beginsel op mag vertrouwen dat de door verzekeringnemer ingeschakelde beursmakelaar handelt overeenkomstig de daarvoor

2 Zie Asser/Clausing & Wansink 2007, nr. 153.

3 *Kamerstukken II* 1985/86, 19 529, nr. 3, p. 8.

4 *NJ* 1962, 366 m.nt HB. Vgl. ook HR 29 april 1994, *NJ* 1994, 735.

5 Navraag leert dat het hier gaat om een zgn. makelaarspolis.

geldende gebruiken.⁶ In het verlengde daarvan mag de verzekeraar er allereerst ook in zijn verhouding tot de verzekeringnemer van uitgaan dat hij zorgvuldig en zo volledig mogelijk wordt voorgelicht door de makelaar die het betrokken risico aanbiedt en – in de woorden van Kamphuisen⁷ – de verzekeringswereld kent. Anders gezegd: het strikte kenbaarheidsvereiste wijkt hier als (mede)grondslag voor de omvang van de mededelingsplicht voor hetgeen beide partijen ieder vanuit zijn eigen professionele kennis – de verzekeraar uit eigen hoofde en de verzekeringnemer in de persoon van de makelaar wiens kennis ten deze aan de verzekeringnemer mag worden toegerekend – in redelijkheid van elkaar mogen verwachten. Dat betekent dat de mededelingsplicht voor de verzekeringnemer zich bij verzekering ‘ter beurze’ mijns inziens uitstrekt tot alle informatie die de verzekeringnemer, respectievelijk de voor hem onderhandelende makelaar kent of behoort te kennen en waarvan ieder van hen weet of behoort te begrijpen dat de beslissing van de verzekeraar, of, en zo ja, op welke voorwaarden, hij de verzekering zal willen sluiten, afhangt of *kan* afhangen.⁸

De corrigerende werking van het verschoonbaarheidsvereiste

Het voorgaande laat echter onverlet dat ook bij het sluiten van een verzekering ter beurze geldt dat een verzekeraar niet ‘met de armen over elkaar mag blijven zitten’. Hij is op zijn beurt gehouden na ontvangst van de door de makelaar verschaft informatie te bezien of hij daarin voor de risicobeoordeling zonder meer van belang zijnde aspecten mist en – in het vervolg daarop – gehouden aanvullende informatie te vragen. Het gaat daarbij om aspecten waarvan hij vanuit zijn professionele kennis weet of behoort te weten dat het geenszins denkbeeldig is dat deze in het algemeen dan wel gelet op de specifieke aard van het te verzekeren bedrijf in het voorliggende geval aan de orde zijn of zijn geweest.

Schiet de verzekeraar in de nakoming van deze onderzoekplicht tekort, dan leidt de corrigerende werking van het zogenaamde verschoonbaarheidsvereiste ertoe dat de verzekeraar later geen beroep op verzwijging toekomt, althans indien de verzekeringnemer, respectievelijk de door deze ingeschakelde assurantietussenpersoon, niet heeft gehandeld met het opzet de verzekeraar te misleiden. Steun voor deze opvatting biedt ook het arrest van de Hoge Raad van 18 april 2003 dat overigens niet over het sluiten van een verzekering in

6 Vgl. Asser/Clausing & Wansink 2007, nr. 155 en de aldaar aangehaalde literatuur.

7 VA 1990, p. 275

8 Vgl. ook B. Schueler, AA 1987, p. 18 e.v.: ‘Op de beurs wordt de verzekeringnemer vertegenwoordigd door een makelaar of assurantiebezorger, wiens wetenschap aan de verzekeringnemer kan worden toegerekend. De makelaar zal als deskundige op de hoogte zijn van het belang dat de verzekeraar hecht aan een strafrechtelijk verleden. De verzekeraar mag er van uitgaan dat de makelaar deze kennis tijdens diens overleg met de verzekeringnemer, doorgeeft. Een spontane mededelingsplicht is in deze beursverhoudingen te verdedigen.’

coassurantie als hier in het geding ging, maar waarin wel een verzwijging aan de orde was die de verzekeraar had moeten opvallen:

‘In de onderhavige zaak verkeerde de verzekeraar bij het sluiten van de verzekeringsovereenkomst in dwaling omtrent de vraag of degene die als vlieger zou optreden, al een vliegbrevet had. De Hoge Raad oordeelde dat deze dwaling zowel veroorzaakt was doordat de door de verzekeringnemer ingeschakelde assurantietussenpersoon heeft verzuimd de verzekeraar daarover in te lichten als doordat de verzekeraar zelf hiernaar geen navraag heeft gedaan, hoewel het hier ging om voor haar essentiële informatie waarnaar in haar – in dit geval echter niet gebruikte – vragenlijst uitdrukkelijk is geïnformeerd doch waarover door de tussenpersoon geen mededeling was gedaan. In het licht van het vooroverwogene moet worden aangenomen dat in een zodanig geval die dwaling naar de in het verkeer geldende opvattingen voor rekening van de verzekeraar dient te blijven, tenzij de verzekeringnemer, respectievelijk de door deze ingeschakelde assurantietussenpersoon, heeft gehandeld met het opzet de verzekeraar te misleiden.’⁹

Rijst allereerst de vraag of de verzekeraar in het voorliggende geval tekort is geschoten in zijn onderzoeksplicht als hierboven bedoeld. In het kader van de beantwoording van die vraag beperk ik mij vooralsnog tot het verzwegen schadeverleden van B, dit in het licht van het gegeven dat voor de mededelingsplicht over een strafrechtelijk verleden een bijzonder regiem geldt, waarover hieronder bij de beantwoording van vraagpunt 4 meer. Een bevestigend antwoord ten aanzien van het schadeverleden lijkt alleszins verdedigbaar en dat roept vervolgens de vraag op of de verzekeraar een beroep op verzwijging alsnog kon veiligstellen met een beroep op het opzet tot misleiden aan de zijde van de verzekeringnemer.

Opzet tot misleiding

Zowel Spier (ov. 2.2) als vervolgens ook het hof beantwoordt de vraag of B geacht moet worden met het opzet tot misleiden te hebben gehandeld, bevestigend. Een oordeel dat steunt verdient. Het hof overweegt daartoe:

‘Door het verzwijgen door B voor Allianz dat verschillende verzekeraars [betrokkene 1] niet (meer) als verzekerde (lees:) wilden, heeft B Allianz opzettelijk misleid. B heeft zich aldus een verzekering verschaft die Allianz niet zou hebben gesloten, indien zij van die feiten op de hoogte was geweest. Het gevolg daarvan is dat het

9 NJ 2004, 634. Zie in die zin ook K.W. Brevet, VA 1990, p. 294 en J.G.C. Kamphuisen, *Opdracht aan de assurantietussenpersoon*, Deventer: Kluwer 1993, p. 30-31 en VA 1990, p. 269 e.v., alsmede HR 18 april 2003, NJ 2004, 634 voor een overigens niet ter beurze gesloten verzekering. Anders Hof Den Haag 17 september 2002, te kennen uit AV&S 2004, p. 176, met een kritische noot van R. Feunekes over een ter beurze gesloten bedrijfsaansprakelijkheidsverzekering.

beroep van Allianz op nietigheid van de overeenkomst op grond van artikel 251 WvK slaagt.’

Een en ander betekent dat de verzekeraar – gelijk ook voor het oude recht gold – onder die omstandigheden onder het thans geldend wettelijk regiem (art. 7:930 lid 4 BW) niet tot enige uitkering gehouden is. Bovendien kan hij onder die omstandigheden ingevolge artikel 7:929 lid 2 BW ook binnen twee maanden na de ontdekking van de verzwijging de overeenkomst opzeggen.

- 3.2 Geldt voor de spontane mededelingsplicht als bedoeld onder 1 een bijzonder regiem als het gaat om feiten die een ander dan de verzekeringnemer betreffen?

In de voorliggende casus gaat het om een belastend verleden van een ander dan de verzekeringnemer. Immers niet de bestuurder/grotaandeelhouder (‘betrokkene 1’) die is belast met dat verleden, maar de vennootschap is de verzekeringnemer. Dat roept de vraag op of hetgeen hierboven in algemene zin is gezegd over een spontane mededelingsplicht ook geldt als het gaat om feiten die een ander dan de verzekeringnemer betreffen. Daarbij maak ik een onderscheid tussen enerzijds een strafrechtelijk verleden en anderzijds andere feiten, zoals een (schade)verleden. Ten aanzien van een strafrechtelijk verleden verdient de vraag of een spontane mededelingsplicht passend is zelfstandige aandacht, waarover hieronder onder 4 meer.

Als het gaat om een (schade)verleden, gelijk dat van betrokkene 1 zoals hierboven bij de vaststaande feiten onder f en g weergegeven, is mijns inziens alleszins verdedigbaar dat het hier gaat om feiten tot opgave waarvan de vennootschap als verzekeringnemer gehouden was bij toepassing van zowel het strikte kenbaarheidvereiste als het kenbaarheidvereiste dat voor ‘ter beurze’ gesloten verzekeringen heeft te gelden. Dat vloeit voort uit de hierboven weergegeven reikwijdte van de mededelingsplicht waartoe de invulling van beide varianten van het kenbaarheidvereiste noopt. De verwijzing door Spier naar de arresten van de Hoge Raad van 18 december 1981 en 13 september 1996¹⁰ zet de lezer gemakkelijk op het verkeerde been, ook al geeft hij met zoveel woorden aan dat deze niet rechtstreeks toepasselijk zijn (ov. 4.25). Het gaat hier – anders dan in die arresten – niet om een verzwijging van een strafrechtelijk verleden en evenmin om een verzekering die op de grondslag van een door de verzekeraar opgestelde vragenlijst is gesloten. Alleen in die gevallen geldt ingevolge de (oude) jurisprudentie en de thans in artikel 7:928 lid 5 en 6 uitdrukkelijk neergelegde regels dat de verzekeringnemer eerst is gehouden feiten omtrent een ander dan de verzekeringnemer mede te delen

10 NJ 1982, 570 en NJ 1997, 637 m.nt. MMM.

indien de verzekeraar daarvan uitdrukkelijk mededeling verlangt tenzij de verzekeringnemer met het opzet tot misleiden heeft gehandeld.¹¹

- 3.3 Rechtvaardigen de omstandigheden van het voorliggende geval vereenzelviging van de rechtspersoon met de grootaandeelhouder/bestuurder in de zin van de jurisprudentie van de Hoge Raad bij het sluiten van een verzekering door een rechtspersoon?

De uitkomst van het onder 2 gestelde impliceert tevens dat voor een geslaagd beroep op verzwijging in het voorliggende geval ook het aspect van vereenzelviging van 'betrokkene 1' met de vennootschap geen onmisbaar vereiste vormde. Immers 'vereenzelviging' is met name van belang in de (hierboven onder 2 vermelde) situatie, waarin de verzekeraar uitdrukkelijk met zoveel woorden naar feiten omtrent een ander dan de verzekeringnemer moet vragen, wil ter zake van die feiten een beroep op verzwijging slagen, maar dat niet heeft gedaan. Vereenzelviging zuivert dan als het ware de leemte doordat de ander in feite 'in de verzekeringnemer schuift'. Die situatie doet zich in het voorliggende geval niet voor.

Het oordeel van het hof

In zijn eigen benadering van de zaak gaat het hof wél in op het aspect van vereenzelviging en overweegt ter zake het volgende:

'2.5.2 Tussen partijen staat (...) als enerzijds gesteld en anderzijds onvoldoende gemotiveerd weersproken het volgende vast.

- a. [Betrokkene 1] houdt vanaf 25 maart 1999 40% van de aandelen in B en had daadwerkelijk zeggenschap in deze vennootschap (...);
 - b. de ten processe bedoelde opstellen vormden het enige actief van B;
 - c. op deze opstellen is op 24 mei 1999 (...) ten behoeve van een vordering van ABN AMRO op [betrokkene 1] een hypotheek gevestigd;
- (...)

2.5.3 Uit deze omstandigheden (a tot en met c) kan worden afgeleid dat [betrokkene 1] als groot aandeelhouder van B en als bestuurder zodanige zeggenschap had in B dat hij het enige actief van deze vennootschap voor een privé schuld van hem met een hypothecair recht van ABN AMRO kon belasten.

Er bestond aldus een nauwe verwevenheid tussen [betrokkene 1] en B.

Voorts blijkt uit de onder d genoemde omstandigheid dat [betrokkene 1] bij (het gebruik van) het woonhuis een eigen belang had.

11 Vgl. Asser/Clausing & Wansink 2007, nr. 156 en 163. Art. 7:928 lid 6 BW kent wel een uitzondering indien is gehandeld met het opzet de verzekeraar te misleiden. Zie daarover elders in deze annotatie meer.

Het hof is van oordeel dat op grond van die omstandigheden voor de toepassing van artikel 251 wvk de wetenschap van [betrokkene 1] moet worden toegerekend aan B.'

Dat nodigt uit hier toch enige aandacht aan die vereenzelviging te besteden. In een tweetal arresten heeft de Hoge Raad zich inmiddels uitgesproken over de aan vereenzelviging te stellen eisen, zij dat hij zich daarbij vooralsnog heeft beperkt tot enige algemene richtlijnen: voor vereenzelviging is onvoldoende het enkele feit dat een bestuurder aandelen in de vennootschap houdt (i.c. 40 van de 1600)¹² en niet snel zal mogen worden aangenomen dat zich de situatie voordoet dat iemand als bestuurder en aandeelhouder een zodanige zeggenschap heeft in de vennootschap die de verzekeringnemer is, dat hij met die vennootschap moet worden vereenzelvigd en dat de verzekeringnemer op die grond had moeten begrijpen dat de vragen mede op feiten betreffende deze persoon (...) betrekking hadden. Daaraan voegt de Hoge Raad nog toe dat de enkele omstandigheid dat iemand zowel bestuurder als aandeelhouder is, voor vereenzelviging niet voldoende is.¹³ In zijn noot onder dit laatste arrest acht Mendel het – mijns inziens met recht – waarschijnlijk dat de Hoge Raad van vereenzelviging zal uitgaan indien het gaat om de *enige* bestuurder van een vennootschap die bovendien meerderheidsaandeelhouder is en in die dubbele hoedanigheid ook werkelijk in staat is beslissende zeggenschap in de vennootschap uit te oefenen.¹⁴

Het oordeel van het hof dat op grond van de concreet voorliggende omstandigheden in het onderhavige geval vereenzelviging gerechtvaardigd is, lijkt mijns inziens alleszins in overeenstemming met bovenbedoelde algemene richtlijnen. Minder gelukkig acht ik hier de woordkeuze van het hof, daar waar het spreekt over het toerekenen van de wetenschap van 'betrokkene' aan B. Immers de wetenschap van 'betrokkene' wordt door de vereenzelviging wetenschap van de vennootschap als verzekeringnemer zelf omdat – zoals al gezegd – de eerste in feite 'schuift' in de vennootschap en daarmee vormen feiten die hem betreffen, dus niet langer feiten die 'een ander dan de verzekeringnemer betreffen'.

Vereenzelviging en het opzet tot misleiding

Spier wijdt in zijn conclusie bijzondere aandacht aan de betekenis van vereenzelviging in geval sprake is van opzet tot misleiding aan de zijde van de verzekeringnemer. In rov. 4.31.1, die overigens moeilijk leest, wordt de suggestie gewekt dat in de Asser-Clausing & Wansink (nr. 168) de opvatting besloten

12 HR 13 september 1996, NJ 1997, 637 m.nt. MMM onder NJ 1997, 639.

13 HR 20 december 1996, NJ 1997, 638 m.nt. MMM onder NJ 1997, 639.

14 Hij verwijst in dat kader ook naar HR 26 januari 1994, NJ 1994, 545 (*Heuga*), m.nt. Ma. Zie voorts uitvoerig over het aspect van vereenzelviging G.J. Vossestein & J. Feunekes, *WPNR* 6360 (1999), p. 431 e.v.

ligt dat een vennootschap aan een beroep op verzwijging ontsnapt indien zij als verzekeringnemer met het opzet tot misleiding belastende feiten over een bestuurder/(groot)aandeelhouder niet mededeelt tenzij er sprake is van vereenzelviging in bovenbedoelde zin. Die suggestie is onjuist. Ik deel zonder meer zijn opvatting dat die uitkomst ook maatschappelijk moeilijk zou zijn uit te leggen. Sterker nog, zij is onaanvaardbaar. Spier heeft in zoverre wel een punt dat in bedoelde paragraaf kennelijk onvoldoende tot uitdrukking komt wat overigens in de behandeling in het boek van de verzwijgingssystematiek in relatie tot het toepasbare kenbaarheid- en verschoonbaarheidvereiste, zoals hierboven besproken, besloten ligt.

Voor het geval de verzekering met een rechtspersoon als verzekeringnemer op de grondslag van een door de verzekeraar opgestelde vragenlijst wordt gesloten en die vragenlijst bevat geen vragen naar feiten die een ander dan de verzekeringnemer betreffen, dan bepaalt artikel 7:928 lid 6 BW met zo veel woorden dat de verzekeraar zich tegenover de verzekeringnemer toch op het verzwijgen van feiten omtrent derden (bestuurder(s)/aandeelhouders) kan beroepen, indien de verzekeringnemer door deze feiten niet mede te delen met het opzet tot misleiden heeft gehandeld. Anders gezegd: er ontstaat dan geen leemte in de mededelingsplicht voor de verzekeringnemer die alleen door vereenzelviging kan worden gedicht.¹⁵ Terzijde rijst de vraag hoe dat opzet tot misleiden er in die situatie dan 'in de praktijk' uitziet. Te denken valt aan de situatie dat de verzekeringnemer de vragenlijst invult en vervolgens in het volle besef dat daarin een vraag ontbreekt naar feiten die bij invulling er stellig toe zouden leiden dat hij de aangevraagde verzekering niet of niet op dezelfde voorwaarden zou krijgen, de vragenlijst juist daarom zonder enige nadere aanvulling aan de verzekeraar toezendt.

Voor het geval de verzekering niet op grondslag van een door de verzekeraar opgestelde vragenlijst wordt gesloten (denk ook aan de verzekering 'ter beurze'), speelt – zoals hiervoor besproken – vereenzelviging in beginsel geen enkele rol voor een geslaagd beroep op verzwijging. De vennootschap zal als verzekeringnemer zodra het gaat om feiten die op zichzelf een beroep op opzet tot misleiden zouden rechtvaardigen, ook reeds op grond van het toepasselijke kenbaarheidvereiste tot mededeling van die feiten gehouden zijn.¹⁶ Iets anders is dat opzet tot misleiden wel in zoverre van belang blijft dat de aanwezigheid daarvan het niet voldoen aan het verschoonbaarheidvereiste door de verzekeraar kan 'zuiveren' in de hierboven onder de beantwoording van vraagpunt 1 gegeven zin.

15 Ook Vossestein & Feunekes 1999, p. 434, wijzen erop dat in dat geval geen beroep op vereenzelviging behoeft te worden gedaan.

16 Zoals hierboven al gememoreerd, zullen de rechtsgevolgen ook niet anders zijn dan bij een beroep op opzet tot misleiden.

- 3.4 Geldt de spontane mededelingsplicht voor de verzekeringnemer ook ten aanzien van feiten omtrent een strafrechtelijk verleden waarvan hij zich ten volle bewust is dat de verzekeraar bij kennis van deze feiten geen verzekering zou sluiten of deze niet onder dezelfde voorwaarden zou sluiten (opzet tot misleiden), dus ondanks het feit dat de verzekeraar daaromtrent niet uitdrukkelijk in niet voor misverstand vatbare termen een vraag heeft gesteld overeenkomstig het bepaalde in artikel 7:928 lid 5 BW?

Zoals hierboven al aangegeven, is het in het kader van de mededelingsplicht voor de verzekeringnemer goed een onderscheid te maken tussen enerzijds een strafrechtelijk verleden en anderzijds andere feiten, zoals een (schade)verleden. Anders dan bij andere feiten speelt bij een strafrechtelijk verleden de vraag of juist vanwege het gegeven dat dit verleden de persoonlijke levenssfeer diepgaand kan raken en de bekendheid daarvan bij derden de maatschappelijke positie van de aanvrager ernstig kan schaden, hier wel een spontane mededelingsplicht passend is.

In feite bestond onder het oude recht uitsluitend duidelijkheid over het antwoord op deze vraag voor zover het ging om een *aanvullende* spontane mededelingsplicht. In het Gielen-arrest van 18 december 1981 sprak de Hoge Raad uit dat bij het sluiten van een verzekering op basis van een vragenformulier, waarin een op het strafrechtelijk verleden gerichte vraag ontbreekt, van de aanvrager niet kan worden gevergd dat hij spontaan overgaat tot een opgave omtrent dit verleden, tenzij de laatste zijn verleden heeft verzwegen met de bedoeling zich daardoor een verzekering te verschaffen die de verzekeraar anders niet of niet op dezelfde voorwaarden zou hebben gesloten.¹⁷ Het arrest gaf vervolgens aanleiding tot discussie of en zo ja, in hoeverre het ook betekenis toekwam in die gevallen waarin de verzekering *niet* op basis van een vragenformulier is gesloten en dus – zoals bij verzekering ter beurze – uitsluitend een spontane mededelingsplicht aan de orde is. In die discussie die zich in het licht van het toen nog komende nieuwe recht in titel 7.17 BW ook richtte tot de wetgever, kwam als heersende opvatting naar voren dat een verbreding van de betekenis van het arrest tot ook situaties waarin geen vragenlijst is gehanteerd, betwistbaar was, respectievelijk een miskennis zou opleveren van de centrale rol die de vragenlijst juist in de overwegingen van de Hoge Raad speelt. Wel zou in het komende recht van de verzekeringnemer geen ‘zelfvernietigende spontaniteit’ verlangd moeten worden, ook indien bij het sluiten van de verzekering geen vragenlijst gebruikt is.¹⁸ In het verlengde van hetgeen hij als algemeen uitgangspunt bij verzekering ter beurze kiest,

¹⁷ NJ 1982, 570 m.nt. BW.

¹⁸ Vgl. B. Wachter in zijn noot, B. Schueler 1987, p. 18 e.v., E. van der Elst-Donker, *NJB* 1986, p. 1215 en A. Korthals Altes, *RM Themis* 1987, p. 345 e.v. Anders M.Ph. van Sint Truiden, *AA* 1987, p. 18.

gaat Schueler echter ook ten aanzien van een strafrechtelijk verleden uit van een spontane mededelingsplicht voor de makelaar.¹⁹ Bovenbedoelde discussie heeft onder het oude recht niet meer geleid tot een verhelderende uitspraak van de Hoge Raad. De lagere rechtspraak kent slechts één expliciete uitspraak waarin met zo veel woorden wordt overwogen dat bij afwezigheid van een aanvraagformulier een onverkorte spontane mededelingsplicht ook ten aanzien van een strafrechtelijk verleden heeft te gelden.²⁰

Aan de hierboven geuite wens om een spontane mededelingsplicht ten aanzien van een strafrechtelijk verleden in de ban te doen, ook indien bij het sluiten van de verzekering geen vragenlijst is gebruikt, is in titel 7.17 BW gehoor gegeven en wel in artikel 7:928 lid 6 BW. In de NvW 2000²¹ zegt de Minister onomwonden:

‘Zonder uitdrukkelijke vraag, al dan niet onderdeel uitmakend van een vragenlijst, zo meen ik, zou de verzekeringnemer ook niet spontaan mededelingen daarover behoeven te doen.’

Daarmee wordt wel de vraag opgeroepen of zulks ook zou moeten gelden indien de verzekeringnemer met het opzet tot misleiden heeft gehandeld. Een vraag die in de parlementaire behandeling van titel 7.17 BW opmerkelijk genoeg nimmer aan de orde is geweest; dit te meer daar in het zesde lid bij het wel gebruiken van een vragenlijst een aanvullende spontane mededelingsplicht wel in de ban wordt gedaan, maar bij wijze van uitzondering met zo veel woorden weer *niet* indien de verzekeringnemer heeft gehandeld met het opzet tot misleiden.²²

De vraag rijst of daar waar in de verhouding tussen de verzekeraar en de verzekeringnemer een beroep op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer aan de orde is, het belang van de verzekeraar slechts dan zwaarder mag wegen dan dat van de verzekeringnemer indien de eerste zich de moeite getroost een gerichte vraag te stellen, ook indien de verzekering zijn strafrechtelijk verleden heeft verzwegen met het opzet de verzekeraar te misleiden. Brengt het karakter van de verzekeringsovereenkomst – *uberrimae fidei* – niet mee dat de verzekeraar die zowel bij het sluiten van de verzekering als bij de verwezenlijking van het risico in hoge mate afhankelijk is van de door de verzekerde te verschaffen informatie en daardoor kwetsbaar is voor de onbetrouwbaarheid van de (aspirant-)verzekeringnemer, in het verlengde van het bepaalde in het zesde lid van artikel 7:928 BW hier evenzeer bescherming

19 Schueler 1987, p. 21. Zie ook hierboven in noot 9.

20 Rb. Den Haag 13 februari 1985, S&S 1986, 36, waarin overigens – mijns inziens ten onrechte – toepassing wordt gegeven aan het ruime kenbaarheidsvereiste.

21 *Kamerstukken II* 1999/00, 19 529, nr. 5, p. 44.

22 De Toelichting Meijers zegt zelfs op dit punt dat ‘uiteraard een uitzondering moet worden opengelaten voor handelen tegen beter weten in, hetgeen de verzekeraar echter zal hebben te bewijzen’.

verdient tegen opzettelijk misleidend gedrag van de laatste, ook als de verzekering zonder gebruik van een vragenlijst wordt gesloten? Vooralsnog ben ik geneigd die vraag bevestigend te beantwoorden, zeker wanneer de verzekering wordt gesloten in omstandigheden, waarin beide partijen geacht mogen worden met de te volgen acceptatieprocedure – en in dat kader met het ontbreken van een vragenlijst – te hebben ingestemd, zoals bij verzekering ter beurze door tussenkomst van een professionele makelaar. Wel plaats ik daarbij de kanttekening dat aan het bewijs van het opzet tot misleiding – en de bewijslast rust op de verzekeraar – dan wel hoge eisen moeten worden gesteld: de verzekeringnemer moet zich ten volle bewust zijn geweest dat de verzekeraar bij kennis van deze feiten geen verzekering zou sluiten of deze niet onder dezelfde voorwaarden zou sluiten.

4 Afsluiting

Ik keer terug naar de voorliggende zaak. In de inleiding bij dit stuk sprak ik over een gevoel van teleurstelling dat lezing van het arrest bij kenners van het verzekeringsrecht moet hebben opgewekt dat de Hoge Raad de zaak op basis van artikel 81 RO heeft afgedaan en dat daarmee de rechtspraak een oordeel over een aantal intrigerende (principiële) vraagpunten is onthouden. Ik denk daarbij in het bijzonder aan een vraagpunt dat nauw samenhangt met het karakter van de verzekeringsovereenkomst als een overeenkomst *uberrimae fidei* waardoor de verzekeraar zowel bij het sluiten van de verzekering als bij de verwezenlijking van het risico in hoge mate afhankelijk is van de door de verzekerde te verschaffen informatie en daardoor kwetsbaar is voor de onbetrouwbaarheid van de (aspirant-)verzekeringnemer. Brengt dat karakter in het verlengde van het bepaalde in het zesde lid van artikel 7:928 BW niet mee dat de verzekeraar ook als het gaat om een strafrechtelijk verleden waarnaar door de verzekeraar niet is gevraagd, evenzeer bescherming verdient tegen opzettelijk misleidend gedrag van de (aspirant-)verzekeringnemer?

Ik deel het gevoel van teleurstelling, maar tegelijkertijd besef ik dat daarbij de vraag passend is of het anders had gekund. Op basis van mijn – beperkte – kennis van de ‘cassatietechniek’ ben ik geneigd die vraag ontkennend te beantwoorden. Het hof heeft aan het honoreren van het beroep op verzwijging door de verzekeraar niet het strafrechtelijk, maar het overige (schade)verleden van betrokkene 1 ten grondslag gelegd en – op zichzelf niet verwonderlijk – verzekeringnemer B heeft daar in het cassatiemiddel geen klacht tegen opgenomen. Daarmee bleef het aspect van de spontane mededelingsplicht in relatie tot een strafrechtelijk verleden buiten bereik van een nader oordeel daarover door de Hoge Raad, ook in het kader van ‘een beantwoording van rechtsvragen in het belang van de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling’. Ook de conclusie van de A-G zwijgt erover. Aldus blijft de onzekerheid over het antwoord op de rechtsvraag voortbestaan en rest niets anders dan te wachten hetzij op een

volgende zaak, hetzij op een reactie van de wetgever al dan niet in het kader van een mogelijk eerste evaluatie van de praktische uitwerking van de regeling in titel 7.17 BW.

In de boekenreeks van het E.M. Meijers Instituut voor Rechtswetenschappelijk Onderzoek van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, zijn in 2008 en 2009 verschenen:

- MI-137 T.C. Leemans, *De toetsing door de bestuursrechter in milieugeschillen. Over rechterlijke toetsingsintensiteit, bestuurlijke beslissingsruimte en deskundigenadvisering* (diss. Leiden), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, ISBN 978 90 5454 986 4
- MI-138 P. Kuypers, *Forumkeuze in het Nederlands internationaal privaatrecht* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2008, ISBN 978 90 13 04797 4
- MI-139 A. Meuwese, *Impact Assessment in EU Lawmaking* (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann Printing Service 2008
- MI-140 P.C. Adriaanse e.a., *Implementatie van EU-handhavingsvoorschriften*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, ISBN 978 90 5454 862 1
- MI-141 S.D. Dikker Hupkes, *What Constitutes Occupation? Israel as the occupying power in the Gaza Strip after the Disengagement*, Leiden: Jongbloed 2008
- MI-142 R.A. Visser, E. van Gemerden, P.A. More & R.C.J. de Roon, *Sturing en samenwerking in handhavingsprojecten*, Leiden: Leiden University Press, ISBN 978 90 8728 0383
- MI-143 B.M. Dijksterhuis, *Rechters normeren de alimentatiehoogte. Een empirisch onderzoek naar rechterlijke samenwerking in de Werkgroep Alimentatienormen (1975-2007)*, Leiden: Leiden University Press, ISBN 978 90 8728 045 1
- MI-144 F.P. Ölçer, *Eerlijk proces en bijzondere opsporing*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2007, ISBN 978 90 5850 376 3
- MI-145 J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij & J.M. ten Voorde, *De waarde van waarheid. Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, ISBN 978 90 8974 020 5
- MI-146 G.K. Schoep, *Straftoemetingsrecht en strafvorming* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2008, ISBN 978 90 1306 018 8
- MI-147 A.R. Spanjer, *Structural and regulatory reform of the European natural gas market - Does the current approach secure the public service obligations?* (diss. Leiden), Amsterdam: Ponsen en Looijen bv, ISBN 978 90 6464 300 2
- MI-148 E.-J. Zipprow, *Privaatrechtelijke handhaving van mededingingsrecht* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2009, ISBN 978 90 13 05895 6
- MI-149 G. Suurmond, *Enforcing fire safety in the catering industry. An economic analysis*, Leiden: Leiden University Press 2008, ISBN 978 90 8728 061 1
- MI-150 J.P. Loof (red.), *Juridische ruimte voor gewetensbezwaren?*, Leiden: NJCM-Boekerij 2008, ISBN 978 90 6750 048 7
- MI-151 A.G. Castermans, I.S.J. Houben, K.J.O. Jansen, P. Memelink, J.H. Nieuwenhuis & L. Reurich (red.), *De maatman in het burgerlijk recht*, Deventer: Kluwer 2008, ISBN 978 90 13 05051 6
- MI-152 P. Memelink, *De verkeersopvatting* (diss. Leiden), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, ISBN 978 90 8974 056 4
- MI-153 W. den Ouden, *De terugvordering van Europese subsidies in Nederland: Over legaliteit, rechtszekerheid en het vertrouwensbeginsel*, (oratie Leiden), Kluwer: Alphen aan den Rijn 2008, ISBN 978 90 1306 247 2
- MI-154 J. Arnscheidt, *Debating' Nature Conservation: Policy, Law and Practice in Indonesia*, (diss. Leiden), Leiden: Leiden University Press 2009, ISBN 978 90 8728 062 8
- MI-155 C. Noichim, *The Asean Space Organization. Legal Aspects and Feasibility*, (diss. Leiden), Leiden: UFB Grafi-Media 2008
- MI-156 N.M. Dane, *Overheidsaansprakelijkheid voor schade bij legitiem strafvorderlijk handelen*, (diss. Leiden), Tilburg: Celsus juridische uitgeverij 2009, ISBN 978 90 8863 034 7
- MI-157 G.J.M. Verburg, *Vaststelling van smartengeld*, (diss. Leiden) Deventer: Kluwer 2009
- MI-158 J. Huang, *Aviation Safety and ICAO*, (diss. Leiden) 2009 ISBN-13 978 90 4113 115 7
- MI-159 J.L.M. Gribnau, A.O. Lubbers & H. Vording (red.), *Terugkoppeling in het belastingrecht*, Amersfoort: Sdu Uitgevers 2008, ISBN 978 90 6476 326 7
- MI-160 J.L.M. Gribnau, *Soevereiniteit en legitimiteit: grenzen aan (fiscale) regelgeving*, (oratie Leiden), Sdu Uitgevers 2009, ISBN 978 90 6476 325 0

- MI-161 S.J. Schaafsma, *Intellectuele eigendom in het conflictenrecht. De verborgen conflictregel in het beginsel van nationale behandeling* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2009, ISBN 978 90 13 06593 0
- MI-162 P. van Schijndel, *Identiteitsdiefstal*, Leiden: Jongbloed 2009
- MI-163 W.B. van Bockel, *The ne bis in idem principle in EU law*, (diss. Leiden), Amsterdam: Ipskamp 2009, ISBN 978 90 90 24382 5
- MI-164 J. Cartwright, *The English Law of Contract: Time for Review?*, (oratie Leiden), Leiden 2009.
- MI-165 W.I. Koelewijn, *Privacy en politiegegevens. Over geautomatiseerde normatieve informatie-uitwisseling*, (diss. Leiden), Leiden: Leiden University Press 2009, ISBN 9 789087 280703
- MI-166 S.R.M.C. Guèvremont, *Vers un traitement équitable des étrangers extracommunautaires en séjour régulier. Examen des directives sur le regroupement familial et sur les résidents de longue durée*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann Printing Service 2009, ISBN 978 90 8570 419 5
- MI-167 A.G. Castermans, I.S.J. Houben, K.J.O. Jansen, P. Memelink & J.H. Nieuwenhuis (red.), *Het zwijgen van de Hoge Raad*, Deventer: Kluwer 2008, ISBN 978 90 13 07029 3

Zie voor de volledige lijst van publicaties: www.law.leidenuniv.nl/onderzoek

Eerder verschenen in de BWKJ-reeks:

- BWKJ 1 (1985): BW-NBW: Twee sporen, één weg
- BWKJ 2 (1986): NBW: Vliegen zonder vleugels
- BWKJ 3 (1987): Schadeverhaal
- BWKJ 4 (1988): Oud en nieuw
- BWKJ 5 (1989): Een internationale code
- BWKJ 6 (1990): Rechterlijke macht en Nieuw BW
- BWKJ 7 (1991): Practicum Nieuw BW. Enkele praktische wenken bij de invoering van het Nieuw Burgerlijk Wetboek
- BWKJ 8 (1992): Het Nieuw BW in functie. De invloed van het nieuwe vermogensrecht op 10 bijzondere rechtsgebieden
- BWKJ 9 (1993): Beginselen van vermogensrecht
- BWKJ 10 (1994): Historisch vooruitzicht. Opstellen over rechtsgeschiedenis en burgerlijk recht
- BWKJ 11 (1995): Europees contractenrecht
- BWKJ 12 (1996): Onrechtmatige daad
- BWKJ 13 (1997): Import en export van burgerlijk recht
- BWKJ 14 (1998): Koop!
- BWKJ 15 (1999): Civiele constructies
- BWKJ 16 (2000): Tijd en onzekerheid
- BWKJ 17 (2001): Recht(er) en belang
- BWKJ 18 (2002): Gemeenschap
- BWKJ 19 (2003): Doel en effect van civielrechtelijke sancties
- BWKJ 20 (2004): Termijnen
- BWKJ 21 (2005): Rechtseenheid en vermogensrecht
- BWKJ 22 (2007): Europees contractenrecht. Techniek en moraal
- BWKJ 23 (2007): Samenloop
- BWKJ 24 (2008): De maatman in het burgerlijk recht